

НАМАНГАН МУЗЕЙИ ЗАЛЛАРИ БЎЙЛАБ

Наманган вилоят тарихи ва маданияти давлат музейини

катта илмий ходими: ЗУЛФИЯ КОМИЛОВА

Тарихий манбаалардан маълумки Ўзбекистоннинг кўплаб худудларида қадимдан темирчилик ва мискарлик хунармандчилиги ривожланиб келган. Ўзбек аъмалий санъатининг бир тармоғига айланган турли металллардан буюмлар яшаш хунарининг тарихи ҳам узоқ ўтмишга бориб тақалади. Наманган вилоят тарихи ва маданияти давлат музейи хазинаси фондида ҳам бошқа музейлардаги каби мисдан ишланган қадимий уй-рўзғор буюмлари тўпламлари сақланиб келмоқда ва доимий равишда экспозициялардан жой олмоқда. Жумладан бундай экспонатлар орасидаги мисқўза, миссамавар, мис чайнак, мис пиёла, мис самавар, мисқумғон, мисобтоба, мискоса, самаварқумғон, мистоғора, мислаган, миссузғич, мисқўза, мис чўмич, мис кабгир, мисқозон, мис мантиқозон кабилар бача зиёратчилар учун доимий қизиқиш уйғотади. Бундан ташқари музейдаги мисгарлар ишлатиладиган асбоб усқуналар жамланмаси алоҳида қизиқиш уйғотади. Экспозициядан жой олган бундай асбоб усқуналар ғоятда қадимийлиги билан биргаликда ота-боболаримиз хунармандчилиги млумотларини очиб беради. Ҳар бир уй-рўзғор буюмининг тарихини билиш ташриф буюрганларнинг ёшидан қатий назар янгидан – янги саволларга жавоб олишга интилишлари бежиз эмас. Металлга бадиий ишловлар бериш усуллари азалдан ривожланиб келган. Манбааларга кўра мискарлик хунармандчилигида мисдан бадиий буюм яшаш Ўзбекистонда милoddан аввалги 1-минг йилликнинг ўрталарида асос солинганлиги кўрсатилган. Бу борада турли асарларда, чизгиларда тасвирлар мавжуд. Қадимий тасвирларни кузатадиган бўлсак, 6-7- асирларда мис буюмлар, носимон кўринишни ҳосил этган кўзалар учрайди. Демак мискарликнинг дастлабки элементлари узоқ асрларни ўз

ичига олган экан. Ўзбекистонлик мискарлик хунарманд усталари қадимдан бери ота-боболари томонидан анъанавий давом этиб келаётган уй-рўзғор буюмлари билан бирга “бўртма” . “ чекма” , “ ўйма “ усулларининг янги кўринишларини ҳам яратиб бордилар. Бу борада 11-аср ўрталаридаги Мовароуннахр аъмалий санъати яъни кандикорлик буюмларини анъанавий усуллар билан уйғунлашиб бориши мискарликни санъат даражасига кўтара олди.Бу даврда асосан ислими,ҳандасавий ва баъзан ҳайвонлар шаклларидаги гуллар,яна хаттотлик ёзувлари ҳам муҳи рол ўйнади. Музейларда сақланаётган 11-12- асрларга оиб буюмларда ҳайвонларни овлаш жараёнлари, сув жониворлари асосан балиқлар кўпроқ тасвирланганинигувоҳи бўламиз.Илк ўрта асирларда кандикорлари “ислими“,“трих“,“куфий “ , насх усуллари асосида буюмларни ярата боришди. 19-асрга келиб, Ўрта Осиё кандикорлари орасида маҳаллий кандикорлик аста мактаблари пайдо бўла бошлади. Мис ўймакорлиги хунармандчилигида кўплаб йўналишдаги усталарнинг ихтиролари бўлган. Мисгарлар қизил ёки сариқ мисдан идишнинг танасини ясаганлар ва ички қатламини қалай қоришмаси билан сирлаб чиққанлар. Мискар усталарнинг давомчилари рихтагарлар эса мискарларнинг ясаган буюмларини тутқичларини, қопқоқларининг дасталарини, жумракларини, очиб ёпиладиган ошиқ-мошиқларини алоҳида ясашган. Юқоридаги ишлар мискар ва рихтагарлар томонидан бажарилгандан сўнг, кандагорларга навбат келади. Улар буюмларга зарб ва ўймакорлик билан безак беришган. Узун, ичи бўш идишларга зарб билан нақш солиш пайтида уларнинг ички томони шибаланган қум ёки латталар билан тўлдирилган. Зарб билан нақш солиш ўта нозик ҳисобланган меҳнатдир.Улар турлича турдаги қаламлар, болғачалар билан, шунингдек махсус асбоб-ускуналар билан яъни ранда ва масколлар ёрдамида нақшлар солишган. Музей хазинасидаги ва экспозитцияларидаги буюмларни кузатар эканмиз асрлар давомида буюмларнинг турли шакллари, уларга безак беришнинг жуда кўп усуллари ва турлари ихтиро этилган.Ён томонлари

кирраланган, бурмаланган, бўртма ёки силлиқланган шарсимон, ноқсимон, цилиндрсимон идишлар мавжудлигини кузатишимиз мумкин. Танасининг кўриниши бир хил бўлган баъзи идишларни бўйинчаси, тагликлари, тутқичлари ва жумракларини шаклларига қараб бир-биридан фарқланганини кўрамиз. Ўзбекистон хунар-мандлари томонидан ясалган буюмларда маҳаллий хослик, безак бериш усулларининг ўзига хослиги намоён бўлиб туради. Аслини олганда ўймакорлик усуллари дастлаб бир хил бўлган, уларнинг ўйишдаги чуқурлиги билан фарқланишга олиб келган эди. Фарғона водийси кандакорлиги унча чуқур бўлмаган, бироқ ўйма нақшларининг аниқлиги, заминга ишлов бериш усуллари ва нақшлар сиртининг хилма-хиллиги билан бошқа хунармандлар ишларидан фарқ қилиб туради. Турли манзиллар кандикорлик буюмларига назар соладиган бўлсак, масалан Бухоро кандикорлари кўплаб қадимий шакллар ва анъанавий нақшлар ишлатишган. Самарқанд чой идишларида эса гулли нақшлар кўпинча тўртбурчак мотивларини хосил этган. Қарши ва Шахрисабз усталари ясаган буюмлар шакл ва безакларининг турличалиги билан ажралиб туради. Хива атрофидаги кандикор усталар эса анъанавий нақшлари билан ўз мактабларини ярата олишган. 18 аср охири ва 19-асрнинг бошларига келиб турли буюмларга Қурон ёзувлари, даволашда ишлатиладиган дуолар чеканка усулида ўйиб ёзиш урф бўла бошлайди. Булар асосан гулли нақшлар, геометрик ва зооморф шакллари, айниқса чирмашиб ўсадиган гуллар навларининг банд қисимлари, гуллар, барглари ислимий нақшлар усулларида яратилган. Наманган вилоят тарихи ва маданияти давлат музейининг хазинасидаги умумий олганда бадиий метал ишлов берилган буюмлар, ўйма ва қадама нақш солинган чой идишлар, обдаста, офтоба, мис лаъли, табиий қовоқ ўсимлиги юзасига мисдан ишларган қопламали чилимлар, диний маросимлар учун исирикдонлар, пардоз-андоз буюмлари, турли катталиқдаги метал саддиқчалар шулар жумласидандир. Музейнинг жамланмасида нафақат

Ўзбекистонлик хунармандлар ишлари, балки Россиядан келтирилган “Тула” самававлари, сувдонлар, хочлар, Эрон, Хиндистон, Хитой усталарининг зооморф, антроморф ва самовий мотивлар боғлиқ ранг-баранг усулларда безатилган буюмлар ҳам ўрин олган. Бугунги кунда музей экспозитциялари ва кўргазмаларида мисдан ишланган пухта илмий ўргани-либ, каталогларга киритилган буюмлар намоиш этилмоқда. Бундай мискарлик, кандикорлик, рихтакорлик хунармандчилиги буюмлари орқали биз Марказий Осиё халқларининг энг қадимий ва бой маданиятини, ота-боболаримиздан қолган маданий меъросларимизни кенг оммага етказиш имкониятларина эгамиз. Шунингдек музейлар тарихи, уларнинг ижтимоий вазибалари, музейлар ва музей тадқиқотлари фаолиятига оид барча ўзига хос томонларини ўрганишда, музей буюмларини жамлашда, илмий тавсифлар бериш, турли ёшдаги зиёратчиларга сифатли экскурсиялар хизматларини кўрсатишда миллий хунарманчиги наъмуна асори-атикаларининг ўрни беқиёс катта ҳисобланади.

